

Wilczewski, Waldemar Franciszek

**Neogotyckie kościoły województwa
podlaskiego, red. Grzegorz Ryżewski,
Fundacja Ochrony Zabytków Na Rubieży,
Białystok 2017, seria Nasze Dziedzictwo,
304 s.**

rec.

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Podlaskiego", 24, 2018, s. 235-[238]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WALDEMAR F. WILCZEWSKI

Neogotyckie kościoły województwa podlaskiego

Neogotyckie kościoły województwa podlaskiego, red. Grzegorz Ryżewski, Fundacja Ochrony Zabytków „Na Rubieży”, Białystok 2017, seria „Nasze Dziedzictwo”, 304 s.

Przez dziesięciolecia historycy architektury nie poświęcali wiele uwagi budowlom neostylowym. Traktowane jako wyraz naśladownictwa i niechęci do stawienia czoła wyzwaniom współczesności, nie skłaniały do pogłębionych analiz i interpretacji. Neostyle były jednak odpowiedzią na rewolucyjną destabilizację Europy, która ogarnęła kontynent od końca XVIII po połowę XIX wieku. Taki „reakcyjny” charakter miał też neogotyck. Powrót do tego stylu był wyrazem tęsknoty za stabilizacją oraz przywiązania do tradycyjnej moralności i religijności. Z całą pewnością w neogotyku możemy upatrywać emanacji idei antyrewolucyjnych, czytelnego wezwania – poprzez sztukę – do odrodzenia tradycyjnego porządku, powrotu do tradycyjnych wartości¹.

U schyłku epoki rozbiorów, szczególnie na Ziemiach Zabrzanych, stanowiących zachodni kraniec państwa carów, kościelna architektura neogotycka była również wyrazem buntu przeciwko zaborcy. Świątynie strzelające w niebo smukłymi wieżami stanowiły czytelny znak buntu wobec polityki rusyfikacyjnej i opozycję do stylu cerkiewnego. Bez wątpienia, na obszarach obecnie tworzących województwo podlaskie, neogotyck był formą manifestowania przywiązania do polskości i chrześcijaństwa zachodniego.

Neogotyckim świątyniom na terenie województwa podlaskiego poświęcony został pierwszy tom serii „Nasze Dziedzictwo”, wydany staraniem Fundacji Ochrony Zabytków „Na Rubieży”, korzystającej ze wsparcia Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Opracowanie autorstwa Joanny Kotyńskiej-Stetkiewicz, Anety Kułak, Grzegorza Ryżewskiego i Marty Wróbel, pod redakcją Grzegorza Ryżewskiego, zawiera artykuły poświęcone trzydziestu kościołom. Dokumentację fotograficzną opisywanych obiektów wykonały Joanna Kotyńska-Stetkiewicz i Aneta Kułak.

Autorzy już we wstępie zwrócili uwagę, iż budowle sakralne wznoszone na przełomie XIX i XX wieku w sposób zamierzony podkreślały przynależność naszych ziem do cywilizacji łacińskiej. Carski „ukaz tolerancyjny” z 17 kwietnia 1905 r. wywarł znaczny wpływ na stosunki wyznaniowe na zabranych przez Rosję ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Ustępstwa władcy absolutnego, jakim był car, przyniosły liberalizację na polu społecznym, politycznym i religijnym, będąc prawdziwym przełomem dla zmuszanych do przejścia na prawosławie unitów². Twórcy prezentowanego tomu zwrócili uwagę na rolę carskiego dokumentu dla wzmożenia ruchu budowy kościołów. Wskazali także na proces kształtowania się stylu wiślano-bałtyckiego, który – choć wtórny – stał się dla ówczesnych odbiorców kwintesencją polskiej architektury narodowej.

„Ukaz tolerancyjny”, jak można sądzić po zwyczajowej nazwie, nie usunął administracyjnych przeszkód we wznoszeniu katolickich świątyń. Uzyskanie zgody na budowę w dalszym ciągu wiązało się z koniecznością przezwyciężenia licznych trudności piętrzonych przez carskich urzędników różnych szczebli. Wprowadzając do części katalogowej, autorzy podkreślili ogromny wysiłek wkładany przez wiernych i kierujących nimi kapłanów w skomplikowany, pracochłonny i niezwykle kosztowny proces budowy. Praca przygotowana pod kierunkiem Grzegorza Ryżewskiego to także swoisty katalog architektów tworzących neogotyckie świątynie. W książce przypomnieni zostali m.in.: Romuald Samotyja-Lenczewski, Adam Piotrowski, Wacław Chrościcki i oczywiście Józef Pius Dziekoński – twórca białostockiej archikatedry. Wielką zasługą zespołu autorskiego jest przedstawienie zakładów pracujących nad wyposażeniem świątyń. Wśród nich, jednymi z częściej pracujących na Podlasiu, były warszawskie firmy Kroczeńskiego i Węgrzeckiego oraz Szpetkowskiego. Uwaga autorów skierowana została również na twórców elementów wyposażenia wnętrz opisywanych świątyń. Dzięki temu zyskujemy rzadką okazję do zapoznania się z warsztatami snycerskimi wyrabiającymi nadstawy ołtarzowe, liczne rzeźby, ambony, konfesjonały i ławki oraz meble w zakrystiach. Prezentowany tom pozwala na zapoznanie się także z autorami obrazów zdobiących ołtarze i ściany kościołów. Choć wśród twórców nie znajdziemy wielu wybitnych malarzy, bez wątpienia zyskujemy wgląd w ówczesny „rynek” sztuki sakralnej.

Autorzy prezentują świątynie położone na terenie współczesnego województwa podlaskiego, szeregując je w porządku alfabetycznym, wspominają jednak, że pod względem przynależności do kościelnych struktur administracyjnych

Krynki, widok kościoła parafialnego pw. św. Anny. Fot. A. Kułak.
Krynki, view from the St. Anne parish church. Photo: A. Kułak.

należą one do archidiecezji białostockiej (9 obiektów: Białystok – archikatedra, Czarna Wieś Kościelna, Dąbrowa Białostocka, Jałówka, Janów, Korycin, Krynki, Michałowo, Uhowo), diecezji drohiczyńskiej (5 obiektów: Dołubowo, Łubin Kościelny, Perlejewo, Pobikry, Wyszki), ełckiej (6 obiektów: Bargłów Kościelny, Janówka, Lipsk, Puńsk, Rajgród, Sztabin) i łomżyńskiej (10 obiektów: Dąbrowa Wielka, Kobylin Borzomy, Kuczyn, Kulesze Kościelne, Płonka Kościelna, Poświętne, Romany, Słucz, Sokoły, Wyszonki Kościelne). W zamyśle twórców tomu autorski wybór obiektów miał zapewniać jak najpełniejszy obraz neogotyku na terenie województwa, od najwcześniejszego do fazy schyłkowej. Z całą pewnością zespołowi autorskiemu udało się wywiązać z postawionego sobie zadania. Dobór prezentowanych świątyń pozwala na dogłębne prześledzenie zmian zachodzących w kościelnej architekturze neogotyckiej naszego regionu.

Autorom nie udało się uniknąć pewnych niezręczności. Praca została zaopatrzona w wykaz ważniejszych źródeł archiwalnych i literatury; dziwi jednak, że twórcy nie zdecydowali się na zastosowanie przypisów. Jest to ewidentny mankament pracy. Razi brak podpisów pod ilustracjami. Często o ilustracji informuje umieszczony obok tekst, jednak nie we wszystkich przypadkach jest to wystarczające. W pracy o charakterze dokumentacyjnym taki brak jest szczególnie dotkliwy.

Niewątpliwym walorem pracy jest całościowa prezentacja dziejów placówek duszpasterskich, w których wzniesiono opisywane świątynie. „Biografia” każdego z opisywanych kościołów rozpoczyna się informacją o najdawniejszych

dziejach parafii, jej fundacji, zasięgu terytorialnym, najstarszych świątyniach, plebanach, właścicielach dóbr. Dzięki takiemu ujęciu neogotyckie świątynie jawią się jako zwieńczenie wysiłków pokoleń wiernych, wkładanego w rozwój lokalnych wspólnot katolickich i ich świątyń.

Praca *Neogotyckie kościoły województwa podlaskiego* pod redakcją Grzegorza Ryzewskiego gromadzi, systematyzuje i popularyzuje wiedzę z zakresu historii architektury, wydaje się jednak iść dalej. „Wiejskie katedry” na trwałe wrosły w krajobraz licznych miejscowości województwa podlaskiego. Prezentowany tom jawi się jako krok w kierunku wprowadzenia ich do powszechnej świadomości jako znaku bezkrwawej walki z zaborcą i manifestacji niepodległościowych aspiracji Polaków. Jest to szczególnie ważne w jubileuszowym roku setnej rocznicy odzyskania niepodległości.

PRZYPISY

¹ Zob. C. Wąs, *Antynomie współczesnej architektury sakralnej*, Wrocław 2008, s. 49-50.

² Więcej o ukazie i jego wpływie na sytuację unitów zob. ks. J. Łupiński, *Ukaz tolerancyjny cara Mikołaja II z 17/30 kwietnia 1905 roku*, „Saeculum Christianum. Pismo historyczno-społeczne”, 8 (2001), nr 1, s. 183-200.